

Izvirni znanstveni članek
UDK 347.5:347.131.2

Zastaranje nepogodbenih odškodninskih zahtevkov

DR. DAMJAN MOŽINA,
izredni profesor na Pravni fakulteti
Univerze v Ljubljani

1. Uvod

Pravica od drugega zahtevati, da nekaj da, stori, opusti ali trpi, vključno s pravico zahtevati povrnitev škode, je v vseh evropskih pravnih redih časovno omejena. V večini kontinentalnih pravnih redov je zastaranje institut materialnega prava, uveljavljeno pa je načelo, da po preteku določenega časa (zastaralnega roka) dolжник pridobi možnost ugovora zoper upnikov zahtevkov.¹

Zastaranje je institut, ki je v prvi vrsti namenjen varstvu dolžnika. Pravne ureditve izhajajo iz prepričanja, da se s potekom časa dolжник čedalje težje brani pred upnikovim zahtevkom. Poleg tega upnikova pasivnost v določenem časovnem obdobju ustvarja pri dolžniku videz, da šteje upnik dogodek, iz katerega bi lahko nastal zahtevkov, za zaključen.² Institut zastaranja pa zasleduje tudi javni interes, da se negotovost, povezana z možnostjo uveljavljanja zahtevkov, čim prej konča (pravna varnost) ter da se po možnosti preprečijo zahtevni in s stroški povezani spori o oddaljeni preteklosti.

Po drugi strani zastaranje pomeni resno omejitev upnikove pravice. Od pravice, ki je ne more sodno uveljaviti, upniku ne ostane veliko. Izguba pravice zgolj zaradi poteka časa je pravzaprav v nasprotju z idejo pravičnosti; v tem smislu lahko tisto, kar je bilo nekoč nepravično oz. nezakonito (npr. neizpolnjena obveznost), zgolj s potekom časa na neki način

¹ Obveznost sama pri tem ne ugasne, temveč obstaja naprej, a je neiztožljiva. Prenehanje pravovarstvenega zahtevka (sodnega varstva) imenujemo t. i. šibki učinek zastaranja, v nekaterih pravnih redih pa poznajo t. i. močni učinek, pri katerem ugasne pravica sama, ne le njena iztožljivost (glej npr. škotski Prescription and Limitation Act 1973).

² Več: Zimmermann, *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*, Cambridge University Press, 2002, str. 63.

postane zakonito. Seveda pa na pravičnost ne moremo gledati le v tem smislu, ampak tudi v kontekstu drugih načel, zlasti načela pravne varnosti. Ta zahteva, da se odprta razmerja vendarle zaključijo. Vsekakor pa morata tako zakonodajalec kot sodišče upoštevati interes upnika, da lahko učinkovito uveljavi pravico, ki mu jo podeljuje pravni red. Upniku, ki ni imel prave možnosti uveljaviti svoje pravice, ne moremo očitati pasivnosti. Če mu pravni red zaradi zastaranja odvzame pravno varstvo, se postavi vprašanje sorazmernosti posega v njegovo ustavno in konvencijsko pravico do pravnega varstva. Pri oblikovanju in uporabi pravil o zastaranju gre torej za iskanje občutljivega ravnovesja med interesi upnika, dolžnika in pravnega reda.

Zastaranje na splošno začne teči, ko lahko upnik zahteva izpolnitev obveznosti (ko se »rodi« tožba, *actio nata*), torej ob zapadlosti. Vendar pa nastanek nepogodbene škode še ne pomeni nujno, da oškodovanec tudi že ve zanj oz. za njen obseg in lahko tudi uveljavlja zahtevek za povrnitev. Kot pravi pregovor, naj zoper tistega, ki ne more ukrepati (uveljaviti pravice), zastaranje ne teče (*Contra non valentem non currit praescriptio*).³ Tudi pri drugih zahtevkih se lahko zgodi, da začne zastaranje teči in se tudi izteče brez upnikove vednosti. Zakonodajalec pa je le pri nepogodbenih odškodninskih zahtevkih predpisal, da začne zastaralni tok teči v trenutku, ko oškodovanec izve za škodo in povzročitelja; šele takrat namreč pridobi možnost uveljavitve zahtevka.

V prispevku poskušam predstaviti pravno ureditev in nekaj problemskih sklopov v zvezi z zastaranjem nepogodbenih odškodninskih zahtevkov, poleg tega pa opozoriti na aktualni razvoj v zakonodaji in sodni praksi.

2. Zgodovinski pogled

Avstrijski ODZ je prevzel tridesetletni splošni zastaralni rok, ki je prevladoval v obdobju *ius commune*.⁴ Za odškodninske zahtevke je poleg tega poznal poseben subjektivni rok: »Vsaka tožba za odškodnino je zastarana v treh letih od tistega časa, ko je oškodovani zvedel za škodo in za poškodovalčevo osebo, pa naj je bila škoda povzročena po kršitvi pogodbene dolžnosti ali brez ozira na pogodbo. Ako oškodovanec ni zvedel za škodo ali za osebo poškodovalčevo, ali ako je nastala škoda iz hudodelstva, ugasne tožbena pravica le po tridesetih letih« (§ 1489 ODZ). Poseben, krajši rok

³ Včasih je zapisan tudi v obliki: *Agere non valenti non currit praescriptio*. Ponekod se doktrina *Contra non valentem* uporablja kot v zakonu nezapisana podlaga za korekcijo nepravičnih rezultatov uporabe pravil zastaranja, glej npr. B. West Janke, F. Licari, *Contra Non Valentem in France and Louisiana: Revealing the Parenthood, Breaking a Myth*, Louisiana Law Review, 2/2012, str. 504–540.

⁴ Par. 1479 ODZ: »Vse pravice proti drugemu, naj so vknjižene v javne knjige ali ne, prestatenejo torej praviloma najpozneje po tridesetletnem neizvrševanju ali po tolikoletnem molčanju.«

je veljal za žalitev časti.⁵ V določenih položajih zastaranje ni teklo (*»zadržba«*: proti poslovno nesposobnim, znotraj družine, proti osebam v vojaški službi, v času vojne ali kuge ter *»popolnega prestopa pravosodja«*),⁶ zastaranje pa je bilo pretrgano in je začelo teči znova, če je dolжник priznal ali je upnik vložil tožbo.⁷

Ureditev iz ODZ se je uporabljala tudi v času t. i. stare Jugoslavije, med prvo in drugo svetovno vojno, pa tudi po komunistični revoluciji in formalni razveljavitvi predvojnih predpisov.⁸ Vendar pa je nova jugoslovanska oblast že razmeroma kmalu, v letu 1953, sprejela Zakon o zastaranju terjatev.⁹ To je bil eden prvih predpisov, namenjenih poenotenju jugoslovanskega civilnega prava. Zakon je splošni zastaralni rok skrajšal s tridesetih na deset let.¹⁰ Za odškodninske terjatve je ohranil triletni rok, ki je začel teči, ko je oškodovanec izvedel za škodo in povzročitelja (subjektivni rok), v vsakem primeru pa je zastaranje nastopilo v desetih letih od nastanka škode (objektivni rok).¹¹ Ureditev zadržanja in pretrganja je ostala v bistvenem enaka kot v ODZ.¹² Povrnitev škode, povzročene s kaznivim dejanjem, je zastarala v roku za pregon kaznivnega dejanja; pretrganje tega roka pa je povzročilo tudi pretrganje zastaralnega roka.

V letu 1978 je bil sprejet Zakon o obligacijskih razmerjih.¹³ Ta je splošni zastaralni rok še enkrat prepolovil: sedaj je trajal le še pet let (čl. 371 ZOR). Za nepogodbene odškodninske zahtevke je ZOR ohranil kombinacijo subjektivnega in objektivnega roka, ki sta jo poznala že ODZ in Zakon o zastaranju terjatev: terjatev na povrnitev škode zastara v treh letih, odkar je oškodovanec izvedel za škodo in povzročitelja (subjektivni rok), v vsakem primeru pa v petih letih od nastanka škode (objektivni oz. absolutni rok).¹⁴ Skrajšanje splošnega zastaralnega roka in objektivnega roka je naletelo tudi na kritične odzive in opozorila, da sodna praksa zaznava veliko sporov, do katerih pride več kot pet let po zapadlosti terjatve, kasneje vloženi

⁵ Par. 1490 (1) ODZ: *»Radi žaljenja na časti, ki je zgolj psovovanje z besedami, spisi ali kretnjami, ni moči več tožiti po preteku enega leta. Ako pa je razžaljenje dejansko, traja tožbena pravica za zadoščenje tri leta.«*

⁶ Glej § 1494–1496 ODZ.

⁷ Glej § 1497 ODZ.

⁸ Glej čl. 4 Zakona o razveljavitvi pravnih predpisov, izdanih pred 6. aprilom 1941 in med sovražno okupacijo, Ur. l. FLRJ, št. 86/1946.

⁹ Zakon o zastaranju terjatev, Ur. l. FLRJ, št. 40/1953, in Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zastaranju terjatev, Ur. l. FLRJ, št. 57/1954.

¹⁰ Glej čl. 14 Zakona o zastaranju terjatev.

¹¹ Glej čl. 19 Zakona o zastaranju terjatev.

¹² Glej čl. 24–26 Zakona o zastaranju terjatev.

¹³ Ur. l. SFRJ, št. 29/1978 (s kasnejšimi spremembami).

¹⁴ Glej čl. 376 ZOR.

zahtevki pa niso vedno posledica dolžnikove pasivnosti.¹⁵ Razlogov, ki so ga vodili v skrajšanje zastaralnega roka, zakonodajalec ni pojasnil. Vsekakor pa je s tem ravnovesje med interesi upnika in dolžnika glede zastaranja odločno nagnil v korist dolžnika.

3. Ureditev v OZ in drugih zakonih

Slovenski zakonodajalec je – kot pri večini drugih določb – ureditev ZOR brez posebne analize in razprave prenesel v OZ. V skladu s čl. 352 (1) in (2) OZ terjatev zastara v treh letih, odkar je oškodovanec zvedel za škodo in povzročitelja (subjektivni rok), v vsakem primeru pa v petih letih, odkar je škoda nastala (objektivni rok). Ureditev zastaranja zahtevka za povrnitev škode, povzročene s kaznivim dejanjem, je ostala enaka. Omeniti velja, da roki za pregon kaznivih dejanj znašajo od šest do 50 let, nekatera kazniva dejanja – s tem pa tudi terjatev na povrnitev škode – pa so celo nezastarljiva.¹⁶

Zakonodajalec je ureditvi iz čl. 352 OZ (čl. 376 ZOR) dodal dve posebnosti. Najprej je v čl. 351 (4) OZ določil, da povrnitev škode, povzročene z dejanjem spolne zlorabe mladoletne osebe, ne glede na subjektivni rok zastara v petnajstih letih po polnoletnosti oškodovanca. Nato je na podlagi mednarodne konvencije o korupciji v čl. 354 OZ spremenil zastaralni rok za povrnitev škode, povzročene s korupcijo: subjektivni rok traja pet let in začne teči, ko oškodovanec izve za škodo in povzročitelja, objektivni rok pa traja petnajst let od storitve.

Opozoriti pa je treba, da tudi drugi zakoni določajo posebnosti glede zastaranja posameznih vrst nepogodbениh odškodninskih zahtevkov. Zakonodajalec je moral denimo uresničiti zahteve Direktive 85/374/ES o odgovornosti proizvajalca.¹⁷ Ta določa objektivno nepogodbeno odgovornost proizvajalca za nekatere vrste škode, ki so posledica napake proizvoda (v smislu manjše varnosti od upravičenih pričakovanj), in predpisuje triletni subjektivni zastaralni rok, ki teče od dne, ko oškodovanec izve ali bi moral izvedeti za škodo, napako in identiteto proizvajalca. Poleg tega pa je predvidela, da pravice oškodovanca »prenehajo« po izteku desetih let od dne, ko je dal proizvajalec proizvod, ki je povzročil škodo, v promet, razen če je oškodovanec v tem času sprožil sodni postopek zoper proizvajalca.¹⁸ Na prvi pogled se zdi, kot da ne gre za zastaralni, ampak za nekakšen prekluzivni jamčevalni rok (»prenehanje pravic«), vendar lahko iz omembe pretrganja, ki ga pri prekluziji ni, sklepamo, da gre vendarle za zastaralni rok. Slo-

¹⁵ Glej npr.: J. Studin, v: Blagojević, Krulj (ur.), Komentar zakona o obligacionim odnosima, Savremena Administracija, Beograd, 1980, čl. 371, str. 1132; bolj previdno: S. Cigoj, Veliki komentar obligacijskih razmerij, Uradni list, Ljubljana, 1984, str. 1162.

¹⁶ Glej čl. 95 KZ-1.

¹⁷ Direktiva o približevanju zakonov in drugih predpisov držav članic v zvezi z odgovornostjo za proizvode z napako (85/374/ES), UL L 210.

¹⁸ Glej čl. 10 in 11 direktive iz prejšnje op.

venskemu zakonodajalcu prenos teh določb ni najbolje uspel. V ZVPot je uzakonil desetletni rok (brez možnosti pretrganja), ne pa tudi triletnega subjektivnega roka.¹⁹ To seveda ne more pomeniti, da možnosti pretrganja in subjektivnega roka ni – direktiva je namreč namenjena popolni harmonizaciji.²⁰ Zakonodajalec je bržkone menil, da v smislu pretrganja in triletnega subjektivnega roka zadošča ureditev iz OZ, ob tem pa je morda prezrl, da direktiva za začetek teka roka poleg vednosti o škodi in proizvajalcu (povzročitelju) zahteva tudi vednost o napaki. Po načelu skladne razlage moramo slovensko pravo razlagati v smislu direktive.

Med drugimi specialni predpisi, ki modificirajo ureditev čl. 352 OZ, velja omeniti ZGD-1, ki za zastaranje terjatev družbe zaradi kršitev konkurence določa subjektivni zastaralni rok le treh mesecev, odkar je družba izvedela za škodo in storilca, ter objektivni petletni rok, ki teče od kršitve (in ne od nastanka škode).²¹ Odškodninski zahtevki družbe proti organom vodenja ne glede na subjektivni rok zastarajo v petih letih od nastanka škode (brez subjektivnega roka), medtem ko v družbah, v katerih imata država ali občina prevladujoč vpliv, zastarajo v desetih letih od nastanka škode.²² V skladu z ZVO-1 zastara zahtevki za povrnitev okoljske škode v kar tridesetih letih od nastanka.²³ Po čl. 62 (3) ZPOmK-1 zastaranje odškodninskega zahtevka zaradi kršitve konkurenčnega prava ne teče v času postopka pred AVK ali Evropsko komisijo do pravnomočnosti odločbe.

Ugotovimo lahko, da pravna ureditev zastaranja nepogodbenih odškodninskih zahtevkov ni najbolj enotna. Pričakovali bi, da se hierarhija pravnih dobrin odraža tudi pri zastaranju: zastaralni rok za zahtevek za povrnitev škode, nastale s posegom v najpomembnejše pravne dobrine (življenje, zdravje, osebnostne pravice itn.), bi moral biti daljši od zastaralnega roka za povrnitev npr. čiste premoženjske škode, brez posega v človeka. Vendar pa OZ, razen škode zaradi korupcije in spolne zlorabe mladoletne osebe, vse vrste škode obravnava enako. Ni videti razumljivega razloga, zakaj denimo premoženjska škoda, ki je nastala v prometni nesreči, (objektivno) zastara v petih letih od nastanka, škoda, nastala zaradi nevarnega proizvodov, pa v desetih, odkar je bil proizvod dan v promet. Ne zdi se primerno, da premoženjska in nepremoženjska škoda na človeku zastara v enakem roku kot čista premoženjska škoda, pri kateri ni bilo nobenega posega v človeka. Poleg tega je objektivni zastaralni rok petih let primerjalnopravno gledano izjemno kratek.²⁴

¹⁹ Glej čl. 9 ZVPot.

²⁰ Več: Možina, Odgovornost proizvajalca za proizvod z napako: evropsko obligacijsko pravo izpodriva nacionalno pravo, Podjetje in delo 1/2007, str. 71–86.

²¹ Glej čl. 42 ZGD-1, Ur. l. RS, št. 42/2006 (s kasnejšimi spremembami).

²² Glej čl. 263 (6) in (7) ZGD-1. Privilegiranje družb z večinskim državnim deležem glede zastaranja je izrazito nenavadno in postavlja oškodovance v neenakopraven položaj.

²³ Glej čl. 110i ZVO-1.

²⁴ Glej npr. K. Lutman, Primerjalnopravni trendi na področju zastaranja, Pravna praksa 46/2012, str. 8–9.

Za škodo, nastalo s kaznivimi dejanji, pa so zastaralni roki bistveno daljši: denimo rok za hudo telesno poškodbo po čl. 123 (1) KZ-1 traja deset let, za posilstvo po čl. 170 (1) KZ-1 dvajset let, za uboj po čl. 115 (1) KZ-1 trideset let, za umor po čl. 116 (1) KZ-1 pa celo petdeset let. V vseh teh primerih (objektivni) zastaralni rok teče od storitve dejanja, subjektivni rok pa ni predpisan. V vseh teh primerih je treba obstoj kaznivega dejanja seveda načeloma ugotoviti s pravnomočno sodbo, razen v primerih, ko kazenski pregon ni mogoč, denimo zaradi smrti obdolženca.

4. Izhodišče: čl. 352 (1) in (2) OZ

4.1. Subjektivni rok

V skladu s čl. 352(1) začne triletni zastaralni rok teči, ko oškodovanec izve za škodo in njenega povzročitelja. To seveda ni nujno enako času nastanka škode ali celo času škodnega dogodka.

V sodni praksi se je izoblikovalo stališče, da je pogoj seznanitve s škodo izpolnjen, ko je oškodovanec mogel ob običajni vestnosti izvedeti za vse elemente, ki mu omogočajo uveljaviti odškodninski zahtevek.²⁵ Iz tega izhaja, da oškodovančeva malomarnost ne prepreči začetka teka zastaranja; določba čl. 352 (1) OZ bi se torej morala glasiti tako, da terjatev zastara v treh letih, »odkar je oškodovanec *zvedel ali bi moral zvedeti* za škodo in povzročitelja«.

Po drugi strani pa to ne pomeni, da mora oškodovančevo dejansko ali pripisano vedenje zajeti vse elemente odškodninskega dogodka. Zlasti se ne zahteva poznavanje pravne ocene povzročiteljevega ravnanja (protipravnosti), ampak zadošča vedenje, kdo povzročitelj je.²⁶ Da je oškodovanec izvedel za škodo, ne pomeni le, da je izvedel za dejstvo nastanka škode, ampak tudi za njen obseg in s tem povezana relevantna dejstva; kar lahko glede na okoliščine pomeni tudi seznanitev z izvedenskim mnenjem.²⁷ Kadar gre za škodo, ki naj bi jo s svojim ravnanjem povzročil državni organ ali organ lokalne skupnosti, lahko seznanitev s škodo pomeni tudi pravnomočnost odločbe oz. ustalitev pravnega stanja.²⁸

Oškodovanec se je seznanil s škodo oz. je imel možnost seznaniti se s škodo, ko je imel možnost ugotoviti tudi njen obseg. Pri premoženjski škodi zaradi poškodbe stvari to pomeni

²⁵ Glej npr. Vrhovno sodišče SRS II Ips 12/82 z dne 18. 3. 1982, ter Vrhovno sodišče RS II Ips 32/2002 z dne 11. 12. 2002 in II Ips 357/2011 z dne 17. 7. 2014.

²⁶ Glej npr. Vrhovno sodišče RS II Ips 664/2007 z dne 28. 10. 2010, ter II Ips 1202/2008, 10. 9. 2012, II Ips 357/2011 z dne 17. 7. 2014.

²⁷ Glej npr. VS SRH Rev. 2091/88 z dne 26. 4. 1989, cit. po: M. Žuvela, I. Smoljan-Munjin, Zastara potraživanja, Informator, Zagreb 1991, št. 81, str. 9.

²⁸ Glej npr. Vrhovno sodišče RS II Ips 127/2015 z dne 18. 6. 2015.

obseg, izražen v denarju.²⁹ Kadar je premoženjska škoda v zmanjšanju zaslužka, denimo zaradi zmanjšanja delovne sposobnosti, se pojavi vprašanje, ali je merodajen čas izgube delovne sposobnosti ali čas, ko je oškodovančev zaslužek dejansko zmanjšan – praksa se, kot kaže, nagiba k slednji razlagi.³⁰

Oškodovanec se lahko seznani z obsegom nepremoženjske škode, ko se ta stabilizira, kar je praviloma tedaj, ko se zaključi zdravljenje oziroma tisti deli zdravljenja, od katerih je mogoče pričakovati spremembe stanja.³¹

Iz istega škodnega dogodka lahko nastanejo različne škodne posledice z različnimi začetki teka zastaralnega roka. Tako je denimo v primeru, ko je bila posledica škodnega dogodka po eni strani nepremoženjska škoda, po drugi pa izguba zaslužka, prišlo do zastaranja povrnitve nepremoženjske, ne pa tudi premoženjske škode, kar se utegne zdeti nekoliko nenavadno. V primeru, o katerem je odločalo sodišče, je oškodovanec tudi po zaključku fizioterapije v januarju 2001 obiskoval zdravnika in bil v bolniškem staležu do maja 2002, a se je ob zaključku fizioterapije njegovo zdravstveno stanje že ustalilo in bi bil po mnenju sodišča lahko zahteval odškodnino. Mesečni zneski izgube zaslužka pa so mu bili po mnenju sodišča znani najkasneje ob zapadlosti vsakega zneska v plačilo. Tožbo je vložil 7. 5. 2004. Vrhovno sodišče je štel, da je njegov odškodninski zahtevek glede nepremoženjske škode zastaral v celoti, glede premoženjske pa je lahko zahteval povrnitev za obdobje treh let pred vložitvijo.³²

Če je oškodovanec mladoleten, je relevanten čas, ko je za škodo in povzročitelja izvedel oz. bi moral izvedeti njegov zakoniti zastopnik.³³

4.2. Objektivni rok

Objektivni (tudi: absolutni) zastaralni rok znaša pet let in teče od nastanka škode. Tega trenutka ne smemo zamenjevati s časom škodnega dogodka. Trenutka lahko v posameznem primeru tudi sovpadata, a je prav tako mogoče, da med škodnim dogodkom in nastopom škode mine veliko časa. Zato je merodajnost časa nastanka škode za oškodovanca bistveno ugodnejša od časa škodnega dogodka. Če bi bil odločilen čas škodnega dogodka, bi to lahko

²⁹ B. Strohsack, *Odškodninsko pravo in druge neposlovne obveznosti* (Obligacijska razmerja II), Uradni list, Ljubljana, 1990, str. 164.

³⁰ Prav tam.

³¹ Glej npr. Vrhovno sodišče RS II Ips 131/2012 z dne 15. 1. 2015, II Ips 574/2008 z dne 22. 12. 2011, II Ips 105/2012 z dne 20. 2. 2014.

³² Vrhovno sodišče RS II Ips 574/2008 z dne 22. 12. 2011.

³³ VSH Rev. 782/86 z dne 23. 7. 1986 (Ev. VSH), cit. po M. Žuvela, I. Smoljan-Munjin, *Zastara potraživanja*, Informator, Zagreb 1991, št. 90, str. 9.

v primeru zapoznelih posledic pomenilo, da bi zahtevke zastaral, še preden bi se škoda sploh pojavila. Iz enega samega škodnega dogodka lahko nastanejo različne škodne posledice ob različnih časih, objektivni zastaralni rok pa teče za vsako posebej.³⁴

Po drugi strani pa merodajnost časa nastanka škode pomeni, da dolžnik pravzaprav ne more nikoli z gotovostjo nekega dogodka šketi za zaključenega, saj se škoda lahko pojavi tudi zelo dolgo po škodnem dogodku. V tem smislu je predvidljivost njegovega pravnega položaja, s tem pa tudi pravna varnost omejena. Zato poimenovanje »objektivni« oz. »absolutni« rok tu ni najprimernejše, saj trenutek nastanka škode navzven pogosto ni razviden in je odvisen od številnih okoliščin. Z vidika varstva dolžnika bi bila glede začetka teka roka primernejša merodajnost – navzven vidnega – škodnega dogodka oz. časa ravnanja storilca, zaradi varstva oškodovanca pa bi moral biti objektivni rok po moji oceni bistveno daljši.

4.3. Problem latentne škode

Kot je bilo že nakazano, lahko nekatere oblike škode nastanejo zelo dolgo po škodnem dogodku. Zlasti v primeru bolezni z zelo dolgo dobo razvoja jih imenujemo tudi »latentna« škoda. Tako se denimo posledice izpostavljenosti azbestu, kakršna je azbestoza – pljučna bolezen, za katero je značilno brazgotinjenje oz. otrdelost pljučnega tkiva in visoko tveganje za razvoj raka, razvijejo šele več let, lahko tudi več desetletij po izpostavljenosti. Tudi zato, da oboleli ne bi bili odvisni od odškodninskega prava, je za nadomestila in druge dajatve v zvezi s to poklicno boleznijo z zakonom ustanovljen poseben sklad (povrnitvena shema).³⁵ Poleg tega obstaja tudi možnost odškodninskih zahtevkov.

V primeru, o katerem je odločalo Vrhovno sodišče (delovno-socialni oddelek), je bil oškodovanec pri delu pri predniku tožene stranke izpostavljen azbestu v letih 1962–1964, krajši čas pa še v letu 1966. V letu 1993 so mu diagnosticirali azbestozo. Sodišče zahtevka za denarno odškodnino za nepremoženjsko škodo ni štelo za zastaranega, saj je menilo, da je škoda nastala v trenutku, ko je bila diagnosticirana.³⁶ Šteje se torej, da škoda nastane, ko se na neki način pokaže navzven in ko zanj izve tudi oškodovanec, čeprav je bilo obolenje bržkone prisotno že prej. Sodna praksa na ta način omili kratkost petletnega zastaralnega roka.

V drugem primeru je oškodovanka, ki je 22 let delala pri delodajalcu, kjer je bila izpostavljena azbestu, v juniju 2000 na specialističnem pregledu, na katerem so tudi slikali njena pljuča, izvedela za azbestno bolezen. V marcu 2002 je pridobila mnenje interdisciplinarne skupine

³⁴ Pravno mnenje, občna seja VSS, 14. 12. 1994.

³⁵ Glej Zakon o odpravljanju posledic dela z azbestom (ZOPDA), Ur. l. RS, št. 38/2006, 114/2006, 139/2006, 51/2009.

³⁶ Vrhovno sodišče RS VIII Ips 155/2998 z dne 10. 11. 1998.

strokovnjakov o poklicni bolezni. Vendar je subjektivni zastaralni rok začel teči že v juniju 2000, ko so ji bile po mnenju sodišča znane prav vse škodne posledice. Pred vložitvijo tožbe je prišlo do zastaranja.³⁷

V pravnih redih, v katerih objektivni zastaralni rok teče od škodnega dogodka, se lahko tudi v primeru precej daljših zastaralnih rokov bolezen pokaže šele po nastopu zastaranja. Eden od takih primerov je prišel pred Evropsko sodišče za človekove pravice (Howald Moor in drugi proti Švici).³⁸ Oškodovanec je bil v letih 1965–1978 pri delu izpostavljen azbestu. V letu 2005 so mu zdravniki diagnosticirali bolezen (tumor). Ker je šlo za poklicno bolezen, mu je bila na podlagi državne sheme priznana pravica do povračila stroškov in odškodnine, slednjo pa je zahteval tudi od delodajalca po civilnem pravu. Švicarsko pravo za zastaranje nepogodbenih odškodninskih zahtevkov predvideva kombinacijo enoletnega subjektivnega roka, ki začne teči, ko oškodovanec izve za škodo in odgovorno osebo, in desetletnega objektivnega roka, ki teče od škodnega ravnanja.³⁹ Zato so nacionalna sodišča štela, da je zahtevek zastaral, ter poudarila, da so oškodovanec in njegova družina že prejeli odškodnine na podlagi državnih shem ter da pravila o zastaranju zasledujejo legitimne cilje, vključno s pravno varnostjo. ESČP pa je menilo, da gre v primeru, kadar zastaralni rok že poteče, preden škoda nastane oz. je odkrita, za nesorazmerno omejitev pravice dostopa do sodišča, zato je ugotovilo kršitev čl. 6 EKČP.⁴⁰

5. Prva škoda in kasnejše posledice (bodoča škoda, nova škoda)

Do škode lahko pride tako, da se vse posledice škodnega ravnanja pokažejo takoj ali kmalu po škodnem dogodku. Tako je lahko npr. posledica vožnje vozila v nasprotju s predpisi (škodno ravnanje) prometna nesreča, v kateri je oškodovančevo vozilo, v katero je s svojim vozilom trčil povzročitelj, povsem uničeno. Povzročitelj oz. zavarovalnica, pri kateri ima zavarovano odgovornost, morata oškodovancu povrniti škodo v vrednosti vozila pred nesrečo.

Posledice škodnega dogodka pa lahko trajajo oz. nastajajo tudi dlje časa. Če je denimo oškodovanec v nesreči izgubil roko, potem je že v trenutku te izgube gotovo, da bo iz nje izvirajoča nepremoženjska škoda trajala vse njegovo življenje. Podobno velja tudi za premoženjsko škodo, če so npr. posledice poškodbe trajno povečane potrebe oz. zmanjšanje delovnih sposobnosti. Kadar lahko predvidimo, da bo določena škoda trajala tudi v prihodnosti, govorimo

³⁷ Vrhovno sodišče RS II Ips 1007/2008 z dne 27. 5. 2010.

³⁸ Howald Moor in drugi proti Švici, št. 52067/10 in 41072/11, z dne 11. 3. 2014. Glej tudi: A. Velkaverh, Uporaba pravil o zastaranju in prekluziji lahko čezmerno omeji pravice stranke, Pravna praksa 14/2014, str. 24.

³⁹ Glej čl. 60(1) *Obligationenrecht*.

⁴⁰ Več: A. Velkaverh, Uporaba pravil o zastaranju in prekluziji lahko čezmerno omeji pravice stranke, Pravna praksa 14/2014, str. 24.

o bodoči škodi. Takšna škoda se lahko povrne v obliki rente, vendar to ni nujno.⁴¹ Posledice v smislu bodoče škode lahko kontinuirano nastajajo od nastanka prve škode naprej, čemur rečemo kontinuirana bodoča škoda (oziroma sukcesivna bodoča škoda, kadar prihaja do ponavljajočih se škod), lahko pa ob škodnem dogodku posledice še ne nastopijo, vendar je jasno, da bodo nastopile kasneje, kar imenujemo samostojna bodoča škoda.⁴² Od zgoraj omenjene latentne škode (nove škode) se bodoča škoda razlikuje v tem, da je predvidljiva. Zastavlja se vprašanje, kako bodoče škode obravnavati z vidika zastaranja. Ker smo dejali, da začne subjektivni zastaralni rok teči, ko ima oškodovanec na voljo podatke o škodi in povzročitelju – ko ima torej na voljo elemente, ki mu omogočajo uveljaviti odškodninski zahtevek –, se zastavlja predvsem vprašanje, ali začne zastaralni rok za bodočo škodo teči že tedaj, ko jo oškodovanec lahko oceni (ko je predvidljiva), ali šele tedaj, ko škoda že nastane.

Sodna praksa je odločila, da se v primerih, ko je po rednem teku stvari predvidljivo, da bo škoda sukcesivno nastajala v prihodnosti, takšna škoda obravnava kot enota, (subjektivni) zastaralni rok za njeno povrnitev pa začne teči, ko tožnik izve za bodočo škodo in jo lahko uveljavlja, kar pomeni tudi, da lahko predvidi njen obseg, in velja ne glede na to, ali se zahteva povrnitev v obliki enkratnega zneska ali rente.⁴³

Vrhovno sodišče je odločalo v primeru, v katerem je bila protipravno ravnanje gradnja objekta, ki je vplival na oškodovančev objekt, med drugim tako, da je povzročil nabiranje vlage.⁴⁴ Gradnja je bila končana v letu 1993, težave z vlago pa so se začele kazati v letu 1995 in se odtlej še povečevale. Tožba za povrnitev škode je bila vložena v letu 2003. Sodišče je štelo, da je bilo že v letu 1995 po normalnem teku stvari predvidljivo, da bo vlaga nastajala in se povečevala tudi v prihodnosti, zato je takrat začel teči tudi zastaralni rok. Drugačno stališče bi po mnenju sodišča pomenilo izigranje instituta zastaranja, saj bi lahko oškodovanec terjal odškodnino ne glede na začetek nastajanja vlage.

Sodišča so se torej odločila za koncept enotne škode, pri katerem je pravočasno uveljavljanje prve tovrstne škode pogoj za uveljavljanje nadaljnjih škod.⁴⁵ Lahko ga poimenujemo »koncept enotne škode št. 1«. Ta pristop je do upnika precej strog, saj lahko privede do tega, da povrnitev škode zastara, še preden škoda nastane. To pomeni, da iztek subjektivnega roka povzroči zastaranje, še preden začne teči objektivni rok. Res je sicer, da oškodovanec ni prikrajšan za

⁴¹ Glej npr. čl. 167, 173, 174 in 182 OZ.

⁴² Glej npr. Vrhovno sodišče, II Ips 51/2010 z dne 5. 9. 2013.

⁴³ Glej Načelno mnenje št. 3/81 XVII. skupne seje ZS, VS republik in pokrajin ter VVS z dne 7. in 8. 5. 1981, Miločer, ter Načelno mnenje št. 3/86, XXXI. skupne seje ZS, VS republik in pokrajin ter VVS z dne 25. 11. 1986, Beograd.

⁴⁴ Vrhovno sodišče RS II Ips 51/2010 z dne 5. 9. 2013.

⁴⁵ Glej npr. Vrhovno sodišče RS II Ips 333/2005 z dne 26. 4. 2007.

možnost uveljavljanja škode, saj jo je bilo mogoče predvideti. Po drugi strani takšno stališče tako rekoč sili oškodovance, da zaradi ohranitve zahtevka vlagajo tožbe že v času, ko morda še ni gotovo, ali bo sploh potrebna sodna intervencija. V tem smislu stališče povečuje obremenitev sodišč.

V teh primerih je bilo škodno ravnanje že zaključeno, a je bilo predvidljivo, da bo škoda sukcesivno ali kontinuirano nastajala naprej. Za drugačno rešitev pa se je sodna praksa odločila v primerih, ko škodno ravnanje še ni bilo zaključeno, ampak je trajalo naprej (kontinuirano škodno ravnanje), ob tem pa je nastajala tudi škoda. Za tak primer je šlo denimo pri izpostavljenosti prebivalcev imisijam, ki jih je povzročal intenziven tovarni promet. Ta je že dolga leta potekal po cesti skozi naselja, zanj pa po mnenju sodišč odgovarja država – gre torej za javnopravno premoženjsko razmerje. V primeru, o katerem je odločalo Vrhovno sodišče, je bila tožba vložena v letu 2007, z njo pa so tožniki zahtevali povrnitev nepremoženjske škode za obdobje petih let pred vložitvijo.⁴⁶ Tožena stranka (RS) je ugovarjala zastaranje za obdobje več kot treh let pred vložitvijo. Sodišče je v obsežni obrazložitvi navedlo, da je treba razlikovati bodočo škodo, pri kateri je škodno ravnanje že zaključeno, od bodoče škode, pri kateri škodno ravnanje še vedno traja – kot v predmetni zadevi, v kateri so imisije še vedno nastajale. Ker škodno ravnanje še ni zaključeno, pravilo o uveljavljanju bodoče škode (koncept enotne škode, pri katerem je pravočasno uveljavljanje pogoj za uveljavljanje nadaljnjih škod) v tem primeru ne velja. Sodišče je svojo odločitev utemeljilo tudi s tem, da bi nasprotno stališče vodilo v »perpleksno«⁴⁷ sklepanje, da lahko pravica zahtevati povrnitev škode zastara, še preden nastane.

Zdi se, da se je v tem primeru sodišče oprlo na drugačen koncept zastaranja bodoče škode: dokler škodno ravnanje traja in škoda kontinuirano nastaja, subjektivno zastaranje ne začne teči. V tej zadevi so tožniki, bržkone izhajajoč iz petletnega objektivnega roka, zahtevali povrnitev škode za obdobje petih let pred vložitvijo tožbe.

Vprašanje pa je, ali v primeru trajajočih ali ponavljajočih se škodnih dejanj, npr. zlorabe prevladujočega položaja, objektivni zastaralni rok sploh začne teči, dokler kršitev ne preneha. Mogoče se je namreč postaviti na stališče, da začneta oba roka teči šele od konca ponavljajočih se ali trajajočih škodnih dejanj. Tako stališče podpira tudi teorija, ki meni, da »dejstva nastanka škode ni mogoče deliti zaradi trganja zastaralnega roka«.⁴⁷ Tudi po tem pristopu se škoda obravnava enotno, vendar je koncept enotne škode drugačen, saj začne zastaranje teči šele, ko škodno ravnanje preneha. Lahko bi ga poimenovali koncept enotnosti škode št. 2.⁴⁸ Takšno

⁴⁶ Vrhovno sodišče RS II Ips 68/2011 z dne 30. 6. 2011.

⁴⁷ Strohsack, *Odškodninsko pravo in druge neposlovne obveznosti* (Obligacijska razmerja II), Uradni list, Ljubljana, 1990, str. 166.

⁴⁸ Podobno razlikovanje poznata: R. Zimmermann/J. Kleinschmidt, *Prescription: Framework and Problems Concerning Damages Claims*, Yearbook of European Tort Law, 2007, str. 31.

obravnavo zastaranja odškodninskega zahtevka najdemo tudi v jugoslovanski sodni praksi. Vrhovno sodišče SR Bosne je denimo odločilo, da se odgovorna oseba ne more sklicevati na zastaranje, dokler škoda nastaja (šlo je za poškodbe stavbe zaradi izlivanja odpadnih vod iz kanalizacijske mreže, ki jo je vodila odgovorna oseba).⁴⁹

Zlasti pri poškodbah oseb, pa tudi v drugih primerih, lahko takoj ali kmalu po škodnem dogodku, npr. prometni nesreči, pride do prve poškodbe oz. škode (npr. zloma določenih kosti), ki se nato sanira in poravna (izvensodno ali po sodnem postopku), šele leta kasneje pa se pokažejo druge, sprva nepredvidljive posledice (denimo, da je zaradi prve poškodbe prišlo do artroze sklepa).⁵⁰ To je t. i. nova škoda, za katero začneta tako subjektivni kot objektivni zastaralni rok teči z njenim nastopom.⁵¹

6. Odločbe Ustavnega sodišča: zastaranje zahtevkov proti državi

Nedavno je Ustavno sodišče z nizom odločb o ustavnih pritožbah, izdanih dne 29. 5. 2015, na področju odškodninske odgovornosti države poseglo v uveljavljeno sodno prakso glede zastaranja.⁵²

Ker so zadeve v svojem bistvu podobne, bo v nadaljevanju podrobneje predstavljena le ena izmed njih. Vrhovno sodišče je v zadevi z opr. št. II Ips 11/2008 odločalo o zahtevku za povrnitev škode, ki naj bi bila povzročena z »izbrisom« iz registra stalnega prebivalstva.⁵³ Oškodovancu, oficirju JLA, je bila dne 2. 8. 1994 vročena odločba o zavrnitvi njegove vloge za sprejem v državljanstvo z dne 12. 11. 1991. Zoper odločbo je najprej (neuspešno) sprožil upravni spor, kasneje pa je vložil še ustavno pritožbo in z njo dne 4. 11. 1999 uspel, dotedanje odločbe v postopku pa so bile razveljavljene. V ponovljenem postopku je bil dne 1. 6. 2000 sprejet v državljanstvo. Dne 10. 10. 2000 je vložil odškodninski zahtevek zoper Republiko Slovenijo, ker naj bi mu z nezakonitim izbrisom povzročila obsežno premoženjsko in nepremoženjsko škodo.

Sodišče prve stopnje je ugotovilo, da naj bi bilo ravnanje RS protipravno (npr. zaradi arbitrarne zavrnitve), a je terjatev pred vložitvijo že delno zastarala. Povrnitve škode, nastale pred 10. 10. 1995 (pet let pred vložitvijo tožbe), tožnik v nobenem primeru ne more zahtevati zaradi

⁴⁹ Vrhovno sodišče SR Bosne PŽ 566/88 z dne 13. 12. 1989.

⁵⁰ R. Zimmermann, J. Kleinschmidt, Prescription: Framework and Problems Concerning Damages Claims, Yearbook of European Tort Law, 2007, str. 38.

⁵¹ Glej npr. VSL II Cp 1324/2014 z dne 10. 9. 2014.

⁵² Glej odločbe Up-1177/12 in Up-89/14, Up-1141/12, Up-1195/12 ter Up-124/14 in U-I-45/14 z dne 28. 5. 2015.

⁵³ Vrhovno sodišče RS II Ips 11/2008 z dne 10. 9. 2012.

poteka objektivnega roka. Subjektivni rok pa je začel teči, ko je tožnik izvedel za škodo in povzročitelja, bržkone ob vročitvi odločbe o zavrnitvi. Na začetek teka subjektivnega roka ne vpliva oškodovančevo zavedanje o protipravnosti ravnanja povzročitelja. Povrnitev škode, nastale več kot tri leta pred vložitvijo tožbe, 10. 10. 1997, torej tožnik ne more zahtevati. Višje sodišče je odločbo delno spremenilo, med drugim glede teka subjektivnega roka: menilo je, da je treba »tek subjektivnega zastaralnega roka ugotavljati glede na vse okoliščine posameznega primera«, in sprejelo tožnikovo tezo, da je za povzročitelja škode izvedel šele z odločbo o sprejemu v državljanstvo dne 1. 6. 2000, saj naj bi bila šele takrat potrjena tožnikova domneva, da je bila prejšnja odločitev o tem nepravilna.

Vrhovno sodišče je ugodilo reviziji Republike Slovenije. V dobro obrazloženi sodbi, v kateri je obsežno citiralo relevantno literaturo in sodno prakso, je pojasnilo, da se odškodninska odgovornost države (javnopravno, vertikalno odškodninsko razmerje) razlikuje od civilnopravne odškodninske odgovornosti (horizontalno odškodninsko razmerje). Vendar se, ker čl. 26 Ustave RS ne določa vseh za obravnavo odškodninske odgovornosti države nujno potrebnih elementov, drugih pravil o tem pa ni, tudi za odgovornost države uporabljajo pravila civilnega prava, torej tudi čl. 352 OZ in v zvezi z njim nastala sodna praksa. Zavrnilo je tožnikovo tezo o nemoralnosti ugovarjanja zastaranja s strani države. Pojasnilo je, da ima institut zastaranja legitimne cilje in temelji na občutljivem ravnovesju med interesi upnika in dolžnika, ki ga v osnovi varuje. To ravnovesje je imel pred očmi tudi zakonodajalec. Vrhovno sodišče je navedlo in pojasnilo dotedanje sodno prakso, po kateri začne subjektivni rok teči, ko oškodovanec izve za škodo in povzročitelja, ni pa treba, da ve za protipravnost povzročiteljevega ravnanja. Riziko pravočasne ocene, da je zaznano škodno ravnanje tožene stranke protipravno, nosi tožeča stranka. Vedenje o storilcu ne pomeni vedenja o njegovi odgovornosti, temveč o osebi kot povzročitelju škode. Veljavnost odločbe o zavrnitvi vloge za sprejem v državljanstvo ni bila ovira za uveljavljanje odškodninskega zahtevka. Ker je tožnik več kot tri leta pred vložitvijo tožbe vedel, kdo je povzročitelj škode, in se je svoje škode nedvomno zavedal sproti, ko je nastajala, je ugovor zastaranja utemeljen. Z njim je zajeta tudi škoda, ki je nastajala kasneje in je v bistvu pomenila nadaljevanje škodnega stanja (bodoča škoda). Ker je bilo škodno ravnanje že zaključeno, bi moral oškodovanec v skladu z zgoraj predstavljenim stališčem o zastaranju bodoče škode (koncept enotne škode št. 1) tedaj zahtevati tudi povrnitev predvidljive bodoče škode.

Ustavno sodišče je v odločbi v zadevi Up-1177/12 (Luka Vraneš)⁵⁴ najprej predstavilo svoje dotedanje odločitve glede odškodninske odgovornosti države, nato pa odločbe o »izbrisanih« in sodno prakso ESČP glede zastaranja, tj. opisano zadevo Howald Moor. V tej luči je štel, da je za presojo ustavne pritožbe ključno, ali je stališče Vrhovnega sodišča o zastaranju, tj. uveljavljena sodna praksa, nemara nesorazmerno otežilo pritožnikovo pravico, da bi v odškod-

⁵⁴ Up-1177/12-17 z dne 28. 5. 2015.

ninski pravdi učinkovito uveljavljal pravico do povrnitve škode. Odgovor na to naj bi bil v veliki meri odvisen od tega, ali je Vrhovno sodišče ustrezno ovrednotilo specifične okoliščine pritožnika, upoštevajoč sodbe Ustavnega sodišča in ESČP.

Menilo je, da bi bilo mogoče te okoliščine upoštevati kot podlago za zadržanje teka zastaranja v smislu »nepremagljivih ovir« iz čl. 360 OZ, a Vrhovno sodišče tega ni storilo. Ključni argument Ustavnega sodišča za odločitev najdemo v tč. 22 sodbe. Po stališču Vrhovnega sodišča je imel tožnik že v času veljavnosti odločbe o zavrnitvi njegove vloge za sprejem v državljanstvo možnost uveljavljanja odškodninskega zahtevka; to bi lahko storil že v upravnem sporu. Vendar pa po mnenju Ustavnega sodišča »ni realno pričakovanje, da bi posameznik, ki državo prosi za ureditev svojega pravnega statusa (npr. sprejem v državljanstvo), zoper državo hkrati uveljavljal odškodninsko odgovornost«. Stališče Vrhovnega sodišča naj bi po mnenju Ustavnega sodišča pomenilo zgolj hipotetično možnost uveljavljanja odškodninskega varstva zoper državo, kar pa ni združljivo z zahtevami Ustavnega sodišča in ESČP glede učinkovitega in dejanskega izvrševanja pravic. Zato je Ustavno sodišče štelo, da je Vrhovno sodišče »s svojo razlago pravil o zastaranju« nesorazmerno otežilo oziroma preprečilo uveljavljanje pravice iz čl. 26 URS in sodbo razveljavilo ter zadevo vrnilo Vrhovnemu sodišču.

Odločitev Ustavnega sodišča odpira nekaj vprašanj. Dvome vzbujata najprej ključni argument o »nerealnem« pričakovanju, da bi posameznik zahteval povrnitev škode od države v času, ko jo prosi za sprejem v državljanstvo. Vlaganje odškodninskih zahtevkov seveda ne more biti upoštevni razlog za zavrnitev sprejema v državljanstvo in ga na ta način ni mogoče obravnavati niti v kasnejši odškodninski pravdi.

Tudi zadeva Moor (ESČP), na katero se Ustavno sodišče sklicuje, je precej drugačna od predmetne zadeve. Gre za odškodninski zahtevek v okviru delovnega razmerja, ki je v osnovi zasebnopravno razmerje, a je v njem delavec glede poklicnih bolezni posebej varovan. Glede na to, da se posledice izpostavljenosti azbestu v smislu nastanka škode pokažejo šele po dolgem času (kar je tudi znanstveno dokazano), je bila problem kratkosti (10 let) objektivnega zastaralnega roka v švicarskem pravu, v katerem bolezni ni bilo mogoče odkriti. V tej luči je ESČP štelo, da dostop do sodišča iz čl. 6 EKČP zahteva, da zastaralni rok ne začne teči pred možnostjo odkritja škode.

V zadevi Vraneš gre za odškodninsko odgovornost države, torej že v osnovi za vertikalno pravno razmerje. Poleg tega je treba posebej poudariti, da EKČP ne določa meril za presojo odškodninske odgovornosti države nasproti prebivalcem – ta je predmet suverene odločitve države same in se presoja izključno po nacionalnem pravu.⁵⁵ Poleg tega so v zadevi Vraneš

⁵⁵ Tudi če ESČP ugotovi, da je določeno stanje ali ravnanje države pomenilo poseg v človekove pravice, zapisane v EKČP, ali celo naloži državi vzpostavitev »odškodninske sheme« zaradi ugotovljenih množičnih kršitev človekovih pravic, to samo po sebi še ne vzpostavi odškodninske odgovornosti države članice nasproti prizadetim. Ta je predmet

posledice v smislu dejstva nastanka škode nastajale in bile navzven jasno zaznavne že od izbrisa dalje. Tudi nepravilnosti odločbe o zavrnitvi sprejema v državljanstvo se je tožnik jasno zavedal, saj je odločbo izpodbijal po pravni poti. Neposrednih pravnih ovir za vložitev odškodninskega zahtevka tudi ni bilo.

Kljub temu se tožnik tedaj (še) ni odločil za vložitev zahtevka. Zelo verjetno se v zvezi z odškodninskim zahtevkom tudi ni posvetoval z odvetnikom; ta bi mu bil namreč skoraj gotovo omenil problem subjektivnega zastaralnega roka iz čl. 352 OZ (čl. 376 ZOR) in pojasnil, kako se doseže pretrganje zastaranja. V tem smislu tožnik ni storil vsega, kar bi od nekoga, ki želi vložiti odškodninski zahtevek, pričakovali (*Ignorantia iuris nocet*).

Vendar pa je treba po mojem mnenju upoštevati še nekaj drugega: ne glede na to, kako skrbno je tožnik ravnal, so bili tedaj obeti za uspeh s takšnim odškodninskim zahtevkom pičli. Za vložitev zahtevka se je tožnik odločil šele tedaj, ko so se, tudi na podlagi odločb Ustavnega sodišča, ti obeti precej izboljšali. Zdi se, da je v tem primeru resničen problem sprememba sodne prakse: najprej je veljalo eno, do odškodninskih zahtevkov restriktivno stališče, nato pa drugo, ki je v tem smislu dajalo več podlage. Zdi se, da je Ustavno sodišče želelo preprečiti, da bi se od tožnika v času, ko pravzaprav niti država, vključno s sodišči, ni vedela, kako urediti status izbrisanih, še manj pa je izbris štela kot podlago za odškodninski zahtevek (»dolgotrajno zavračanje organov oblasti glede uresničitve odločb Ustavnega sodišča, ki so terjale sprejetje splošnih ukrepov«),⁵⁶ pričakovala vložitev zahtevka zaradi pretrganja zastaranja. V tem smislu takrat res »ni bilo realno pričakovanje«, da bo tožnik vložil odškodninski zahtevek. Gre pravzaprav za vprašanje zaupanja v pravo: če sodna praksa v nekem obdobju določenih zahtevkov ne priznava, potem se zdi nenavadno, če (*ex post*) vztraja pri njihovem vlaganju zaradi pretrganja zastaranja.

Drug problem, ki ga Ustavno sodišče (še) ni obravnavalo, pa je, ali je pravna ureditev zastaranja nepogodbenih odškodninskih zahtevkov nasploh, za vse oškodovance, v skladu z Ustavo.

urejanja nacionalnega prava. Vprašanje »protipravnosti« ravnanja države iz čl. 26 Ustave RS se zato presoja izključno po slovenskem pravu. Izjema velja le za odgovornost države za spoštovanje evropskega prava po doktrini Francovich (glej: Sodišče EU, C-6/90, Francovich proti Italiji). Protipravnosti ravnanja države seveda ne gre enačiti s protipravnostjo ravnanja zasebnega povzročitelja škode. Med drugim moramo upoštevati drugačne dolžnosti države in posebno naravo ravnanja njenih organov. Če je denimo neka sodna ali upravna odločba kasneje spremenjena ali razveljavljena, to seveda še ne pomeni, da je protipravna. Zahteva se hujša (npr. očitna) protipravnost. Glej npr. Vrhovno sodišče, II Ips 110/2012 z dne 12. 7. 2012. Poleg tega je legislativna protipravnost (sprejem oz. nesprejem zakona v nasprotju z dolžnostjo) zaradi poseganja v načelo delitve oblasti omejena le na najhujše kršitve temeljnih civilizacijskih standardov (»nečloveški zakoni«). Zgolj okoliščina, da je Ustavno sodišče ugotovilo, da neki predpis ni v skladu z Ustavo, takšne protipravnosti ne more vzpostaviti, glej npr. Vrhovno sodišče RS II Ips 800/2006 z dne 24. 6. 2009. ESČP lahko sicer pritožniku s svojo sodbo na podlagi čl. 41 EKČP prisodi denarno odškodnino kot zadoščenje za kršitev ESČP, če ugotovi, da nacionalno pravo omogoča le delno zadoščenje.

⁵⁶ Glej Up-1177/12 z dne 28. 5. 2014, tč. 19.

Po eni strani se utegne vprašanje skladnosti zastaviti zaradi zelo kratkih (objektivnih) zastaralnih rokov, zlasti ko gre za najpomembnejše pravne dobrine. Po drugi strani pa bi lahko bile vprašljive tudi velike razlike med temi roki, za katere ni videti prepričljivih razlogov, ustvarjajo pa bistveno različne pravne položaje.

Kot kaže, Vrhovno sodišče sledi namigu Ustavnega sodišča in v ponovnem odločanju šteje, da je bilo zastaranje v času, ko naj bi bili tožniki »zaradi odklonilnega in obotavljajočega ravnanja oblasti v negotovosti glede svojega preteklega statusa«, zaradi nepremagljivih ovir zadržano.⁵⁷ To naj bi trajalo vse do izdaje dopolnilnih odločb. V tem smislu bo torej – v prvi vrsti pri odškodninskih zahtevkih zoper državo – odslej treba razlagati pojem »nepremagljivih ovir« iz čl. 360 OZ. Iz sodbe sicer ni mogoče razbrati vseh za uporabo čl. 352 OZ relevantnih dejstev, kot tudi ne, ali je bilo ravnanje tožene stranke sploh protipravno v smislu čl. 26 Ustave RS.

Sodba (oz. sodbe) Ustavnega sodišča se sama po sebi nanaša le na odškodninsko odgovornost države iz čl. 26 Ustave. S tem ko je omejilo uporabo ugovora zastaranja, je Ustavno sodišče to odgovornost nekoliko razširilo. Vprašanje je, na kakšen način bo odločba Ustavnega sodišča vplivala na razlago določb OZ o zadržanju zastaranja v civilnih zadevah. Glede na to, da je pravica do sodnega varstva, ki je omejena z institutom zastaranja, del vsake civilne pravice, bi moral imeti tudi vsak pravni subjekt enako možnost sklicevanja na zadržanje zastaranja v primerih, primerljivih s tistimi iz sodb Ustavnega sodišča. Za to bo treba še nekoliko bolj razjasniti, katere so tiste okoliščine, ki narekujejo posebno obravnavo določenih oškodovancev glede zastaranja.

7. Direktiva 2014/104/EU o odškodninah za kršitve konkurenčnega prava

Ker se je pokazalo, da je zasebno uveljavljanje povrnitve škode v primeru kršitev konkurenčnega prava lahko zelo zahtevno, v določenih položajih pa skorajda nemogoče, je Evropska unija v letu 2014 sprejela Direktivo o odškodninah za kršitve konkurenčnega prava. Njen namen je izboljšati možnosti za uveljavljanje odškodninskih zahtevkov. Med drugim direktiva vsebuje tudi določbo o zastaranju, katere spoštovanje morajo države članice zagotoviti v svojih pravnih redih. V čl. 10 (1) direktiva najprej na splošno od držav članic zahteva določitev pravil o zastaralnih rokih, vključno z njihovim začetkom, tekom, mirovanjem in pretrganjem. V čl. 10 (2) pa zahteva, da zastaralni rok ne začne teči, dokler kršitev konkurenčnega prava ne preneha in tožnik ni seznanjen ali se od njega ne more razumno pričakovati, da je seznanjen z ravnanjem in dejstvom, da to ravnanje pomeni kršitev konkurenčnega prava, ter dejstvom, da mu je kršitev konkurenčnega prava povzročila škodo, in identiteto kršitelja. V čl. 10 (3)

⁵⁷ Glej Vrhovno sodišče RS II Ips 271/2015 z dne 17. 9. 2015.

direktive je predvidena minimalna dolžina (subjektivnega!) zastaralnega roka: najmanj pet let, čl. 10 (4) pa vsebuje pravila o pretrganju oz. mirovanju zastaranja.

Ne da bi se spuščali v podrobnosti določbe, lahko na podlagi meril za začetek teka zastaralnega roka iz čl. 10 (2) direktive ugotovimo, da sprejema koncept enotnosti škode št. 2 (zastaranje ne začne teči, dokler škoda še nastaja), poleg tega pa se za začetek subjektivnega roka zahteva vednost oškodovanca ne le o škodi in povzročitelju, ampak tudi o tem, da povzročiteljevo ravnanje pomeni kršitev konkurenčnega prava in da je škoda nastala zaradi te kršitve.

Najkasneje od poteka roka za uveljavitev direktive (27. 12. 2016) se bo torej slovenska ureditev zastaranja nepogodbenih odškodninskih zahtevkov zaradi kršitev konkurenčnega prava morala prilagoditi direktivi. To bržkone pomeni še eno specialno ureditev zastaranja odškodninskih zahtevkov. Morebiti bi namesto tega lahko veljalo razmisliti o širši prilagoditvi zastarele ureditve zastaranja sodobnim usmeritvam.

8. Ureditev v DCFR

Zanimivo ureditev zastaranja, tudi nepogodbenih odškodninskih zahtevkov, prinaša Osnutek skupnega referenčnega okvira (DCFR), ki odseva nekatere sodobne usmeritve v pravnih redih evropskih držav. Gre za kombinacijo razmeroma kratkega splošnega zastaralnega roka, pravil o zadržanju in objektivnega (absolutnega) zastaralnega roka.

Zastaralni rok traja tri leta⁵⁸ in pri odškodninskih zahtevkih začne teči v trenutku škodnega dogodka (dogodka, iz katerega izhaja pravica povrnitve škode).⁵⁹ Upoštevati pa moramo tudi posebna pravila o zadržanju, po katerih je tek splošnega zastaralnega roka zadržan toliko časa, dokler upnik ne ve in od njega ni mogoče pričakovati, da bi vedel za identiteto dolžnika ali za dejstva, iz katerih izhaja zahtevek, kar pri povrnitvi škode pomeni tudi vrsto škode.⁶⁰ Tek roka je zadržan tudi v primeru sodnih ali drugih, denimo mediacijskih ali arbitražnih postopkov za uveljavitev pravice⁶¹ ter v primerih, ko upniku uveljavljanje pravice preprečuje nepredvidljiva ovira zunaj njegovega nadzora.⁶² Če se stranki pogajata o rešitvi spora, potem kljub poteku zastaralnega roka zastaranje ne more nastopiti (odlog nastopa zastaranja).⁶³

⁵⁸ Glej čl. III.-7:201 DCFR.

⁵⁹ Glej čl. III.-7:203 (1) DCFR. V primerih, v katerih ima dolжник trajajočo obveznost opustitve določenih ravnanj (npr. konkurenčna prepoved), začne zastaralni rok teči od vsake kršitve obveznosti posebej, glej čl. III.-7:203 (2) DCFR.

⁶⁰ Glej čl. III.-7:301 DCFR.

⁶¹ Glej čl. III.-7:302 DCFR.

⁶² Glej čl. III.-7:303 DCFR.

⁶³ Glej čl. III.-7:304 DCFR.

Ob vsem tem pa je določen tudi najdaljši možni zastaralni rok (objektivni rok). Ne glede na zadržanje ali odlog nastopa zastaralni rok ne more biti daljši od deset let, v primerih povrnitve škode zaradi osebnih poškodb pa trideset let.⁶⁴ Izjema so sodni ali drugi postopki, če trajajo tako dolgo. Ta rok, z objektivnim začetkom (škodni dogodek), je namenjen uravnoteženju interesov: dolжник lahko računa, da je z njegovim potekom zadeva v resnici zaključena.

9. Povzročitev škode in neupravičena obogatitev

Kot določa čl. 189 OZ, lahko oškodovanec tudi po zastaranju odškodninskega zahtevka od povzročitelja škode, ki je s protipravnim ravnanjem pridobil premoženjsko korist, zahteva, da mu na podlagi pravil o neupravičeni obogatitvi odstopi, kar je pridobil s protipravnim škodnim ravnanjem. Določba zgolj opozarja, da obogatitveni zahtevek v tem primeru ni izključen, in kaže na subsidiarno vlogo prava neupravičene obogatitve kot nekakšne varnostne mreže za preprečevanje nepravilnih rezultatov.⁶⁵

10. Sklepi

Že kratek pogled pokaže, da je v zvezi s pravno ureditvijo zastaranja nepogodbenih odškodninskih zahtevkov več zanimivih in odprtih vprašanj. V primerjavi s prejšnjo pravno ureditvijo (ODZ) pa tudi z drugimi pravnimi redi najbolj pade v oko kratkost splošnega zastaralnega roka, ki je tudi t. i. objektivni rok za zastaranje nepogodbenih odškodninskih zahtevkov. Po moji oceni jugoslovanski zakonodajalec z dvakratnim krajšanjem 30-letnega objektivnega zastaralnega roka iz ODZ ni dosegel tistega, česar se je nadejal: večje pravne varnosti in zmanjšanja števila sporov. Prej nasprotno, prekratki zastaralni roki motivirajo oškodovance, da zaradi varstva roka tudi v položajih, ko morda sploh še ni gotovo, ali bo potrebno sodno posredovanje, vložijo tožbo, s čimer obremenijo sodišča, poleg tega pa praviloma tudi zelo otežijo mirno rešitev spora.

Kljub kratkosti pa petletni objektivni zastaralni rok pravzaprav ne izpolnjuje svojih osnovnih nalog: ustvariti pravno predvidljivost in varovati dolžnika. Razlog je v določbi, ki začetek njegovega teka veže na nastanek škode. Ta ni vedno viden navzven, poleg tega pa se lahko pojavi še tudi zelo dolgo, tako rekoč neomejeno dolgo po škodnem dogodku. Zaradi varstva tako dolžnika kot upnika in pravne varnosti bi bilo začetek teka objektivnega roka primerneje vezati na škodno ravnanje oz. škodni dogodek, ob tem pa predvideti daljši maksimalni rok (npr. deset oz. za najpomembnejše dobrine trideset let). Seveda pa osnovna oškodovančeva

⁶⁴ Glej čl. III.-7:307 DCFR.

⁶⁵ Glej Vrhovno sodišče RS II Ips 147/2013 z dne 28. 5. 2015.

časovna omejitev ostaja triletni subjektivni rok, katerega začetek je vezan na oškodovančevo (dejansko ali pripisljivo) vedenje o nastanku škode in storilcu.

Ustavno sodišče je s svojo nedavno sodbo poseglo v ureditev teka zastaralnega roka za nepogodbene odškodninske zahtevke proti državi. Odločitev bo vplivala tudi na uporabo določb o zastaranju v civilnih zadevah (konstitucionalizacija civilnega prava).

Prva priložnost za razmislek o možnostih za izboljšavo ureditve zastaranja nepogodbenih zahtevkov je že tu, saj bo Direktivo o odškodninah zaradi kršitev konkurence, ki vsebuje tudi določbe o zastaranju, treba kmalu prenesti v našo pravno ureditev.